

Т. Г. Васильців, В. В. Бойко, Ю. А. Поповіченко

Стратегічні пріоритети державної політики соціально-економічного розвитку сільських територій

Досліджено ключові проблеми розвитку сільських територій в Україні. Визначено стратегічні пріоритети державної політики соціально-економічного розвитку сільських територій. Запропоновано фінансові, інституційні, інвестиційні, організаційно-економічні, гуманітарні, соціально-психологічні та інформаційні механізми досягнення стратегічних пріоритетів державної політики соціально-економічного розвитку сільських територій.

Ключові слова: сільські території, державна політика, соціально-економічний розвиток, стратегічні пріоритети, механізм.

В останні роки спостерігається особливе загострення соціально-економічних проблем розвитку сільських територій. Це пов'язане, з одного боку, з притаманним нашій державі глобальним процесом урбанізації, а з іншого, – економічним, соціальним, культурним, духовним занепадом українського села, зумовленим низкою проблем, пов'язаних з недостатньо ефективним використанням соціально-економічного потенціалу. Як наслідок, сьогодні перед сільськими територіями України постала низка викликів, зумовлених руйнуванням їх соціальної та комунальної інфраструктури, погіршенням якості людського капіталу, нарощуванням соціально-демографічних диспропорцій, недостатньо ефективним використанням наявних природних ресурсів, погіршенням екологічних умов господарювання. Натомість ефективне реформування та забезпечення соціально-економічного розвитку вітчизняних сільських територій є вагомим резервом вирівнювання просторово-структурних соціально-економічних деформацій, основою для розвитку галузей реального сектора економіки, стимулювання ділової активності, покращення інфраструктури та якості життя населення.

Вирішення соціально-економічних проблем сільських територій та усунення наявних диспропорцій в їх розвитку вимагає формування відповідної державної політики. З огляду на це, актуалізується проблема ідентифікації стратегічних пріоритетів державної політики соціально-економічного розвитку сільських територій та розробки ефективних механізмів у напрямі досягнення цих пріоритетів.

© Т. Г. Васильців, В. В. Бойко, Ю. А. Поповіченко, 2013.

Проблеми формування та реалізації державної політики соціально-економічного розвитку сільських територій є об'єктами наукових праць таких учених як А. Бидик, О. Бородіна, А. Лісовий, О. Могильний, І. Прокопа, О. Сатов та інші. Водночас, потребують активізації дослідження у напрямі обґрунтування вибору стратегічних пріоритетів державної політики розвитку сільських територій та розробки механізмів її реалізації, що враховують проблемні аспекти розвитку цих територій.

Мета – обґрунтування стратегічних пріоритетів державної політики забезпечення соціально-економічного розвитку сільських територій в Україні.

Для України розвиток сільських територій є важливим не лише з огляду на необхідність вирішення їх соціально-економічних проблем, але й – збереження звичаїв українського народу, його історичних та етнічних особливостей. Адже саме сільська громада є ключовим носієм та осередком розвитку культурних традицій. Необхідність врахування цього аспекту є невід'ємною передумовою формування і реалізації фундаментальних засад державної політики соціально-економічного розвитку сільських територій.

На сьогодні, система державного управління розвитком сільських територій має перехідний характер, оскільки продовжує поєднувати в собі як механізми, притаманні адміністративно-командній системі управління, так і ті, що виникли у процесі становлення ринкових відносин. Як результат цього система управління розвитком сільських територій, включаючи АПК, сільську інфраструктуру, і на загальнодержавному, і на регіональному рівнях є внутрішньо суперечливою, незавершеною і громіздкою. Тому не дивно, що чинна система управління на регіональному рівні об'єктивно увійшла в суперечність з потребами реформування економіки, реальним становищем товаровиробників у нових економічних умовах [5]. Своєю чергою, така невідповідність ускладнює процеси налагодження міжрегіональних горизонтальних і вертикальних інтеграційних зв'язків, а також породжує дисбаланси у розвитку сільських територій держави.

У процесі розробки прикладних засад реалізації державної політики соціально-економічного розвитку сільських територій необхідним є ідентифікація ключових проблем їх розвитку. Проведення комплексного дослідження забезпечило можливість визначення цих проблем, які наведені нижче.

Низький рівень якості життя та соціальної забезпеченості сільського населення. Ця проблема обумовлена, передусім, погіршенням дорожньо-

транспортної, житлово-комунальної, комунікаційної та соціальної інфраструктури, недостатньою забезпеченістю населення об'єктами торгівлі та споживчих послуг, нерозвиненістю мережі інституцій соціальних послуг, підтримки та допомоги. Протягом багатьох років об'єкти інфраструктури сільських територій не фінансуються належним чином, що призводить до їх занепаду та руйнування. Притаманне періоду планово-адміністративної економіки інвестування та фінансове забезпечення цих об'єктів з бюджетів колгоспів і радгоспів було зруйноване після фактичної ліквідації останніх. Натомість альтернативного організаційно-економічного механізму впроваджено не було. До того ж, сільські території часто характеризуються складнішими географічними умовами для розбудови об'єктів соціальної інфраструктури села. У контексті цього, слушною є думка О. Бородіної та І. Прокопи, що завдання соціально-економічної політики розвитку сільських територій полягає у необхідності подолати низький рівень доступу сільського населення до базових послуг (якісна освіта, охорона здоров'я, культура, спорт, інформація тощо) і забезпечити йому соціально рівні з іншими категоріями населення можливості споживання цих послуг [2, с. 61].

Стимує розвиток сільських територій низький рівень підприємництва та ділової інфраструктури, що спричинений наявністю недосконалого інституційного середовища, яке в Україні не відповідає сучасним вимогам та об'єктивним потребам господарюючих суб'єктів. Інституційне середовище характеризується негативними аспектами, серед яких неповнота нормативно-правової бази регулювання господарської сфери, надмірна кількість дозвільних та реєстраційних процедур, недосконалість податкової системи, складність доступу до фінансових ресурсів, низький рівень інформаційної підтримки розвитку сільських територій, непривабливий інвестиційний клімат, зростаюча частка трансакційних і представницьких витрат, доволі часте урегулювання виробничо-господарських відносин неекономічними методами, порушення умов виконання договірних зобов'язань. Характерною проблемою розвитку інституційного забезпечення є переважання ролі неформальних інститутів над формальними, що посилює дисбаланси та диференціацію між сільськими територіями України.

Звертає на себе увагу й фактична відсутність на сільських територіях сучасних об'єктів інноваційної інфраструктури. Насамперед це стосується технопарків, інноваційно-технологічних центрів, бізнес-інкубаторів, інноваційно-технологічних та інжинірингових фірм, сучасних об'єктів

інформаційної системи, зокрема аналітичних і статистичних центрів, інформаційних баз і мереж, служб з підготовки і перепідготовки кадрів, венчурних компаній і фондів, а також організацій, спроможних надавати якісні експертні висновки для виробників та інвесторів, дієвих систем патентування, ліцензування і консалтингу, фахівців з питань охорони, захисту, оцінювання і використання інтелектуальної власності, комерціалізації наукових результатів.

Стагнація та занепад сільських територій формує в сільського населення, передусім у молоді, соціально-психологічні стимули до міграції у міські поселення, де є більш насиченим ринок праці, розвиненіша соціально-економічна інфраструктура і створено кращі умови та можливості для задоволення особистісних потреб. Такі обставини ускладнюють процеси формування, розвитку та відтворення людського капіталу на сільських територіях. Проблемним є питання зміни вікової структури сільського населення, а саме зменшення кількості молодих людей, що призводить до «старіння» та «вимирання» сіл. Цей аспект передусім посилює проблему формування та становлення на селі місцевих лідерів – осіб, що є найбільш здатними до самоорганізації та проведення не лише підприємницьких, але й громадських ініціатив, що мають на меті вирішення актуальних господарських, побутових та культурних проблем сільських територій, на яких вони проживають.

Однією із ключових проблем розвитку сільських територій є їх монофункціональний характер економічного розвитку та низький рівень диверсифікації економіки села. Упродовж багатьох років на сільських територіях фактично не розвиваються альтернативні сільському господарству види економічної діяльності. Це зумовлено порівняно низькою щільністю розселення мешканців сіл, браком дієвих програм державної підтримки підприємницьких ініціатив та інноваційних ідей на селі, відсутністю належних можливостей для професійної перепідготовки та перекваліфікації сільських кадрів, недоступністю інформаційного забезпечення щодо несільськогосподарських видів економічної діяльності. Суто аграрна спеціалізація сільських територій призводить не лише до зниження рівня доходів сільського населення, зумовлюючи погіршення його життя і навіть бідність, але й унеможливує повноцінну реалізацію особистого потенціалу розвитку мешканців сіл. Своєю чергою, тенденція до скорочення зайнятості в аграрному виробництві характерна для всіх країн світу, зумовлює до зміни вектора державної політики у

напрямі багатофункціональності і сталого розвитку сільських територій [4, с. 127].

Неефективною залишається діяльність органів місцевого самоврядування. Надмірна бюджетна та адміністративна централізація супроводжується постійним дефіцитом і перманентною дотаційністю більшості місцевих бюджетів, зокрема в сільській місцевості. Це призводить до неспроможності органів місцевого самоврядування сільських територій акумулювати достатню кількість інвестиційних ресурсів для реалізації програм інноваційного розвитку соціальної, комунальної та інноваційної інфраструктури села. Суттєво обмежує потенціал розвитку сільських територій України й відсутність координації функціонування різних складових сільської економіки на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях.

Значною проблемою є погіршення екологічної ситуації та порушення балансу раціонального використання природних ресурсів, що формує загрози для сталого розвитку сільських територій та збереження їх природних ландшафтів у первинному стані. Надмірне втручання людської діяльності в екосистеми зумовлює до виникнення незворотних процесів, стабілізація та ліквідація наслідків яких вимагає значних затрат грошових коштів та часу.

Подолання існуючих проблем і підтримка процесів стимулювання розвитку сільських територій є комплексним завданням, яке не можуть розв'язати окремі міністерства чи організації. В Україні немає державної установи, яка б несла відповідальність за сільські території. Тому доцільною є послідовна координація дій між суб'єктами соціально-економічного розвитку сільських територій [3, с. 121]. На думку А. Бидик, на сьогодні в Україні не проводиться системна державна політика розвитку сільських територій, що є наслідком відсутності ефективних механізмів її фінансування [1, с. 158]. Водночас, поряд з низьким рівнем фінансової підтримки можна виділити такі перешкоди у процесі реалізації державної політики соціально-економічного розвитку сільських територій: 1) недостатній рівень пріоритетності вирішення проблем сільських територій на державному та регіональному рівнях; 2) ресурсна обмеженість місцевих адміністрацій та органів місцевого самоврядування; 3) переважно декларативний характер діючих програмних документів соціально-економічного розвитку сільських територій; 4) інертність сільських жителів та відсутність у достатньому прояві місцевих ініціатив, що стримує формування зворотного зв'язку у

процесі реалізації державної політики; 5) бюрократизм та зловживання з боку місцевих чиновників; 6) низький рівень кооперації та інтеграції економік сільських територій.

Подолання дестабілізуючих тенденцій розвитку сільських територій та вирішення їх нагальних проблем потребує першочергової систематизації стратегічних пріоритетів державної політики їх соціально-економічного розвитку (рис. 1) з подальшою розробкою прикладних механізмів їх досягнення.

З метою досягнення визначених стратегічних пріоритетів державної політики соціально-економічного розвитку сільських територій потрібно реалізувати системну сукупність засобів, форм та інструментів у межах фінансових, інституційних, інвестиційних, організаційно-економічних, гуманітарних, соціально-психологічних та інформаційних механізмів.

Реалізація фінансових механізмів передбачає розробку програм фінансової підтримки розвитку сільських територій, залучення страхового бізнесу до зниження рівня ризику та забезпечення фінансування підприємств у сільській місцевості, реалізацію фінансових та лізингових проектів у напрямі модернізації матеріально-технічної та техніко-технологічної бази суб'єктів реального сектора економіки з можливістю часткової компенсації вартості придбаного обладнання та устаткування за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів.

Інституційні механізми спрямовані на удосконалення системи планування розвитку сільських територій та посилення функціональної спроможності органів влади та місцевого самоврядування. Це, своєю чергою, потребує удосконалення стратегічного планування розвитку сільських населених пунктів, посилення ролі в цьому процесі територіальних громад, формування ефективного інституційного механізму державної підтримки інноваційного розвитку, формування мережі інституцій, створення бізнес-інкубаторів і венчурних фондів, покращення інституційно-правового забезпечення розширення можливостей підприємств до реалізації інноваційних програм.

Інвестиційні механізми розвитку сільських територій мають передбачати реалізацію комплексу заходів, спрямованих на покращення інвестиційного клімату, зокрема в питанні гарантування захисту прав та інтересів потенційного інвестора, розробки регламентуючих нормативно-правових актів співпраці та відповідальності інвестора та місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування та сільських громад, мінімізації проведення можливих контрольних процедур,

Рис. 1. Систематизація стратегічних пріоритетів державної політики соціально-економічного розвитку сільських територій (Власна розробка)

запровадження пільгових режимів оподаткування для окремих видів економічної діяльності.

Для досягнення завдань організаційно-економічних механізмів розвитку сільських територій необхідно реалізувати заходи, спрямовані на активізацію державно-приватного партнерства в цілях розвитку дорожньо-транспортної, логістичної, комунікаційної, соціальної інфраструктури; посилення державного та громадського контролю у поєднанні з наданням фінансово-кредитних стимулів до діяльності у напрямі забезпечення сталого розвитку та підвищення рівня енергетичної незалежності сільських територій; здійснення політики, орієнтованої на забезпечення диверсифікації та багатofункціональний розвиток господарських комплексів сільських територій шляхом розшування потужностей туристичної індустрії, сфери послуг, переробної та легкої промисловості, телекомунікаційних технологій.

Гуманітарні механізми стимулювання розвитку сільських територій мають бути націлені на формування розгалуженої мережі побутових, освітніх, культурних, спортивних та інших закладів, залучення представників бізнесу до співпраці у питанні організації та проведення культурних заходів (виставок, конференцій, форумів, ярмарок тощо), покращення медичного обслуговування сільського населення, формування інтеграційних культурних кластерів, підвищення рівня якості життя сільських жителів.

Інструменти соціально-психологічних та інформаційних механізмів розвитку сільських територій України необхідно спрямувати на забезпечення інформаційно-консультаційної підтримки населення щодо започаткування власного бізнесу, покращення соціально-психологічного та організаційно-професійного середовища трудової та підприємницької діяльності через існуючу мережу обласних та районних центрів зайнятості, місцевого дорадництва, агенції регіонального розвитку, навчання і тренінги для сільського населення, надання фінансової підтримки організаціям, що реалізують навчально-просвітницькі заходи у сфері бізнесу.

Висновки. Реалізація механізмів соціально-економічного розвитку дозволить знизити рівень трансформаційних і трансакційних витрат у сільській економіці, сприятиме мінімізації проявів опортуністичної поведінки сільських мешканців, дозволить подолати низку дисфункцій у роботі інститутів, які визначають ефективність функціонування господарських комплексів на основі зростання якості їх людського і соціального капіталу, а також сприятиме кращому фінансовому

забезпеченню та розвитку інфраструктури сільських територій України, дозволить перетворити їх на території, що є комфортними для проживання та ведення підприємницької діяльності.

Список використаних джерел

1. Бидик А. Г. Теоретична структура механізму фінансового забезпечення розвитку сільських територій / А. Г. Бидик // Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка». – 2013. – № 3 [41]. – С. 156-162.
2. Бородіна О. Сільський розвиток в Україні: проблеми становлення / О. Бородіна, І. Прокопа // Економіка України. – 2009. – № 10. – С. 59-67.
3. Лісовий А. М. Державне регулювання розвитку сільських територій / А. М. Лісовий // Економіка АПК. – 2009. – № 8. – С. 117-121.
4. Могильний О. М. Державна політика у розвитку сільських територій / О. М. Могильний // Економіка АПК. – 2010. – № 10 – С. 125-131.
5. Сатов О. Я. Розвиток сільських територій та проблеми модернізації державного управління / О. Я. Сатов. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Apdup/2013_1/Satov.pdf.

Васильців Т.Г., Бойко В.В., Поповиченко Ю.А. Стратегические приоритеты государственной политики социально-экономического развития сельских территорий.

Исследованы ключевые проблемы развития сельских территорий в Украине. Определены стратегические приоритеты государственной политики социально-экономического развития сельских территорий. Предложены финансовые, институциональные, инвестиционные, организационно-экономические, гуманитарные, социально-психологические и информационные механизмы достижения стратегических приоритетов государственной политики социально-экономического развития сельских территорий.

Ключевые слова: сельские территории, государственная политика, социально-экономическое развитие, стратегические приоритеты, механизм.

Vasylytsiv T.H., Boyko V.V., Popovichenko Y.A. Strategic priorities of the state policy socio-economic development of rural areas.

The article studies the key problems of rural development in Ukraine. Defined strategic priorities of the state policy of socio-economic development of rural areas. Proposed financial, institutional, investment, organizational-economic, humanities, socio-psychological and information mechanisms achieving strategic priorities of the state policy socio-economic development of rural areas.

Key words: rural areas, state policy, socio-economic development, strategic priorities, mechanisms.